

Bokpresentation: Christa Wolf – den lojala dissidenten (2022)

Sture Packalén

Mälardalen University

sture.packalen@mdu.se

Den östtyska författaren Christa Wolf var en av få DDR-författare som lyckades överleva murfallet 1989 med pennan i hand. Sture Packalén presenterar i en nyutkommen bok hela Christa Wolfs författarskap för första gången på svenska. Hans avsikt är även att visa hur det var att under fyrtio år leva som författare och intellektuell i DDR, en diktatur och ett land som inte längre existerar, men som många människor i östra delen av Tyskland fortfarande bär inom sig.

Under fyrtio år, nästan fyra gånger längre än nazisttiden, var DDR ett maktfullkomligt politiskt system som eftersträvade homogenitet och krävde ideologisk lydnad hos sin befolkning. I det perspektivet blir Christa Wolf särskilt intressant, eftersom DDR:s kulturhistoria bryter sig som i ett prisma genom hennes författarskap. Född 1929 var hon vittne till och skrev om de kriser och politiska omvälvningar som präglade en stor del av 1900-talet.

Som känd och stridbar person kom hon att få samma betydelse i DDR som Heinrich Böll och Günter Grass i Förbundsrepubliken. Inga andra tyska efterkrigsförfattare har utlöst så många och så häftiga litteraturdebatter som dessa tre. Liksom för Böll och Grass betydde författandet för Wolf att inte gömma sig i ett elfenbenstorn, utan att engagera sig i det offentliga samtalet, ofta på tvärs mot de betingelser som rådde för yttrandefriheten i DDR.

Familjen, skrivandet och politiken var tre viktiga betydelsesfärer i Christa Wolfs liv. Hon förband dessa områden med varandra på ett fruktbart sätt. Hon var flitig och produktiv, men skrivandet och samhällsengagemanget krävde sin tribut i form av återkommande, allvarliga sjukdomstillstånd.

Under ytan av hennes till synes odramatiska liv fanns ett inre liv fyllt av konflikter som hade sin grund i de historiska och politiska skeenden hon kom att befinna sig i. Efter sin uppväxttid i Hitler-Tyskland blir hon som tjugooåring medlem i socialistpartiet. Hon utses till och med till kandidat inom Socialistiska enhetspartiets (SED) Centralkommitté, men när hon står upp för konstens rätt att vara subjektiv, råkar hon i onåd hos makthavarna. Hon fortsätter ändå på den systemkritiska linjen och protesterar offentligt tillsammans med en rad andra intellektuella mot att Wolf Biermann 1976 fråntas sitt östtyska medborgarskap.

Även om hon tidigt blir skeptisk till utvecklingen i sitt land ger hon aldrig upp drömmen om ett annat, socialistiskt Tyskland med ett mänskligt ansikte. Det framkom inte minst vid en stor protestkundörelse i Berlin i november 1989 då Wolf höll ett bejublat tal inför en halv miljon människor som samlats på Alexanderplatz.

Men i de överhettade kulturdebatterna som några år efter 1990 pågick i alla tyska medier om de intellektuellas ansvar, författarroller och Stasikontakter, uppfattades Wolfs ställning som motsägelsefull. Å ena sidan såg man henne som ”DDR:s statsdiktare” med särskilda privilegier, å andra sidan som DDR:s ”Kassandra”, sierskan som i bilden av Troja förutspådde den östtyska statens undergång. Själv ifrågasatte hon att man skulle kategorisera samhället och livet utifrån ideologiska mönster. Det innebär att man heller inte utan vidare kan placera in henne i fack som ”provästlig” eller ”prosocialistisk”, utan snarare i en ”bekväm” position ”mellan alla fronter” som hon själv säger i ett brev.

För de många främst kvinnliga läsarna i både öst och väst var hon en förebild som stod upp för human feminism, miljömedvetande och fredssträvanden. Kvinnorna stod alltid i centrum hos Wolf. Genom dem gestaltade hon kärnfrågan i sina böcker: ”Vem är jag verkligen och vad hindrar mig från att vara mig själv?”

Men hon väckte inte bara beundran utan också avståndstagande och fiendtlighet. Själv sade hon i en intervju 1994: ”Jag är en figur som man kan projicera mycket på”. Det förvånar därför inte att hon som stod både för moralisk integritet och oppriktighet, lämpade sig väl för attacker som siktade in sig på hennes klivna hållning till socialismen och systemet DDR.

Genom murfallet 1989 förlorade litteraturen i DDR sin roll som kritiskt forum och ställföreträdande offentlighet. För Wolf betydde det att hon nu kunde avkläda sig den speciella roll hon haft som författare och intellektuell i DDR. Det var ett tungt ok hon tagit på sig och burit under många år. Det är inte svårt att föreställa sig lättnaden hon kände när tyngden av rollen som ”nationens moraliska moder” efter murens fall äntligen lyftes från hennes axlar. Överallt hade hon varit med och tagit aktiv ställning. Med sin grundhållning som förvisso kritisk, men ändå lojal olikänkare förespråkade hon därför vid tiden för murfallet att man skulle

ombilda DDR-staten och skapa ett helt nytt, reformerat DDR. Men det var för sent för reformer, alldeles för sent. Det insåg även Wolf.

Som politiskt engagerad författare, som humanistisk socialist, som emanciperad kvinna, som tyska, band Christa Wolf samman personliga erfarenheter med grundläggande frågor i den tyska samtidshistorien. Hon bekände sig till DDR eftersom hon sökte ett alternativ till kapitalismen och hon stannade kvar i sitt hemland för det var bara där hon kunde skriva.

Alla hennes böcker retade gallfeber på någon falang i det socialistiska samhället och mer än så. Särskilt tydligt blir det i *Barndomsmönster* där hon ifrågasatte stora delar av den kollektiva självuppfattningen av Hitlertiden. Hon gjorde upp med illusionen om att DDR:s historia skulle ha börjat 1949. Denna roman var DDR-tidens viktigaste självbiografiska berättelse och provocerade både genom sin komplexa berättarstruktur och sin hållning till det förflutna.

Efter murfallet blev det tydligt hur nära Wolf fortfarande stod DDR. I en intervju med *Der Spiegel* betygade hon sin kärlek till DDR med de trotsiga orden: ”Vi älskade detta land.” Vad var det då hon älskade med DDR? Svaret hon ger, är talande: ”Till att börja med utopin. Och alla människor som kämpade för den och som blev förbittrade och besvikna.”

Självp hoppades hon kunna bidra till att synen på DDR i det återförenade Tyskland blev mera nyanserad och förstående gentemot människorna som levat där. Man kan fråga sig hur rimligt ett sådant perspektiv är med tanke på repressionen i DDR. Kanske var det rentav Christa Wolfs stora livslögn att hon ställt sig till förfogande för ett politiskt system vars amoralitet hon var medveten om?

Med den i början av 90-talet avslöjade, trista uppgiften om att hon i ungdomen varit enrollerad i Stasi – om än sporadiskt – förlorade Wolf mycket av sin politiska trovärdighet. Det hjälpte inte att hon i den andra vågskålen kunde lägga att hon själv och hennes man Gerhard varit utsatta för Stasis bevakning under flera decennier.

Att hon som kritisk iakttagare av sin samtid inte anslöt sig till synen på DDR som en icke-rättsstat och en brutal diktatur kan förvåna. Samtidigt kan man säga att just denna icke-fördömande ståndpunkt var helt i linje med att Christa Wolf förbehöll sig rätten att ”se mera differentierat” och inkännande på DDR – hennes hemland i fyrtio år.

Packalén, S. (2022). *Christa Wolf – den lojala dissidenten*. Stockholm: Carlsson Bokförlag (231 s.).